Janubiy Orol bo'ylari - Qoraqalpoqlarning ota-makoni

Dilbar Sagindikovna Qosimbetova
Manzura O'teniyazova
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya: Qoraqalpoq xalqining vjudga kelishdagi boshidan kechirganlari va uning o'z tuprog'ida ro'y bergan voqea va hodisalarga ilimshunos olimlarning fikru mulohazalari. Shuning bilan birga tarixni o'rganishda o'z hissalarini qo'shgan ulug' shaxslar haqida. Bu xalqqa nima sababdan "Qoraqalpoq" nomini berilishi turli olimlar tomonidan turlicha izohlangan.

Kalit so'zlar: Chernie kluboki, 1818-yil, XIX asrning birinchi yarmi, qara qipshaqlar, "Shejire", sak va massagetlar, apasiyak, pecheneg, qaraqalpaq, Tumaris, "Qirq qiz", Topiraq qala, 1974-yil

The foothills of Southern Aral are the homeland of the Karakalpaks

Dilbar Sagindikovna Kasymbetova
Manzura Oteniyazova
Karakalpak State University named after Berdak

Abstract: The experiences of the people of Karakalpak during their birth and the opinions of scientists on the events and phenomena that took place on their soil. At the same time, about great people who contributed to the study of history. The reason why this people was given the name "Korakalpoq" has been explained differently by different scientists.

Keywords: Chernie kluboki, 1818, the first half of the 19th century, black kipshaks, "Shejire", sak and massagets, apasiak, pecheneg, karakalpak, Tumaris, "Forty girls", Topiraq kala, 1974

Janubiy Orol bo'ylari Qaraqalpaqlarning ota-makoni hisoblanadi. Har bir xalqning kelib chiqishi tarixini o'rganishda arxeologiya, etnologiya, antropologiya, lingvistika, toponimika va boshqa fanlar bo'yicha soha ilimshunos olimlari bilan birgalikda alohida izlanishni kasb etadi. Shu asosda Qoraqalpoq xalqining kelib chiqishi haqida masala, soha olimlarini XIX asrning birinchi yarmidan boshlaridan-oq qiziqtira boshlagan. 1818-yili Chernie klubokilarning nomi Qoraqalpoq nomi bilan bog'liq degan fikrni rus tarixchisi N.M.Karamzin takidlab o'tgan. Bunday fikr

(cc) BY

N.I.Berezin, V.Tizengawzenning mehnatlaridan ham mavjud. Akademik V.V.Bartold va tyurkolog I.A.Faleev, M.A.Chaplichka qora bórikliler nomini Qoraqalpoq nomi bilan bo‘lashishga hali aytgudek dalil va materiallar yarim degan xulosaga keladi.

Kopshilik olimlar xaliqning, shuni ishida Qaraqalpaqlarning kelib chiqishini etnonimlarning uqshashligiga asoslanib bir hulosaga kelishga harakat qilgan. Xovoros va P.Richkovlar Qaraqalpaqlarni nog’aylar deb, T.Miller mang’itlar, N.A.Aristov pecheneglar, akademik I. Giorgiy Qaroqalpoqlarni qora qipshaqlar degan. Tarixchi P.P.Ivanovning fikricha Qoraqalpoqlar Sirdaryoning o‘rta va pastki alabida, Oral atrofida avvaldan yachab kelayotgan mahalliy qowimlarning asosida paydo bo‘lgan.

Qoraqalpoq etnogenezin o‘rganichda S.P.Tolstovning rahbarligida Xorezm arxeologik-etnografik ekspidiciyasi, ayniqsa shu ekspidiciya tarkibidagi T.A.Jdanko rahbarlik qilgan Qoraqalpoq etnografik otryadi katta hissa qo‘shdi. Bundan tashqari tarixchi akademik S.K.Kamalov, arxeologlar V.N.Yagodin, M.Mambetullaev, antropolog Yarxo, T.K.Xodjaev, N.Risnazarov, etnograflar L.S.Tolstova, X.E.Esbergenov, A.S.Morozova, tilshunos adabiyotchilatdan N.A.Baskakov, D.S.Nasirov, X.Xamidov, K.Mámbetovlarning yozgan mehnatlari, Berdaq shoirning «Shejiresi» katta ahamiyatga ega.

Keyingi vaqtda xalqining kelib chiqish tarixini o‘rganishda uning nomi bilan emas,balki madaniyati orqali o‘rganishga ahamiyat berilmoqda. Shu nazardan qaraganda yuqoridagi olimlarning malum izlanuvchilari yangi ilmiy izlanishlarining yakunini nashr qilishdi. Ulardan akademik S.K.Kamalovning, etnograf X.Esbergenovni, adabiyotchunos K.Mámbetovni, arxeologlar M.Mambetullaev, M.Turebekovlarni mehnatlarini aytib o‘tish joiz.

Bularning ko‘rsatishicha Qoraqalpoq xalqi Markaziy Osiyodagi eng eski xalqlarning biri bo‘lib, hozirgi kunda yachab kelayotgan yeri, yaniy Amudaryoning pastki oqimi, hozirgi Qoraqolpoqstan Respublikasining joylashgan yeri. Ularni ota-bobolarining paydo bo‘lishi bizning eramizga qadar V asrlarda Oral-Amudaryo bo‘ylarida yashagan sak va massaget qovimlariga borib taqaladi. Qoraqalpoqlarning xalq bo‘lib vjudga kelishiga, ular turli davrlarni boshidan kechiradi va turli nom bilan ataladi. Bizni eramizni III asrlarida apasiyaklar dep nomlansa,VII-XI asrlarda pechenegler deb nomlanadi. XI-XII asrlarda Shimoliy Orol bo‘ylarida xalq bo‘lib vjudga kelib hozirgi uzining Qoraqalpoq degan nomni bilan nomlana boshlaydi. Sharx tilidagi va G‘arbiy Yevropa xalqlarining XII-XIII asrlarda tegishli manbalarda ular qovmi kulaxi siyah, chernie kluboki yaniy turkiycha Qoraqalpoqlar degan nom bilan tanila boshlaydi.

Qoraqalpoqlar dastlab bir necha qovimlarning tarkibidan iborat bo‘lib, Qadim zamonlardan boshlab-oq vjudga kela boshlagan. Ularning eng eski ota-bobolari bizning eramizga qadar birinchi asrda Orolning Janubiy bo‘ylarida yashagan massaget

(cc) BY

qovimlari. Massagetlarni Qoraqalpoqlarning etnogeneziga bog‘liq ularning dasturlarida, urf-odatlarida bugungi kungacha seziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Баҳадырова С. Қарақалпақ қандай халық. Т. 2017.
2. Бердақ шежире Н.1993
3. Камалов С. Қарақалпақлардың халық болып қәлиплесиўи ҳәм оның мәмлекетлигиниң тарийхынан. Н. 2001
4. Қарақалпақстанның жаңа тарийхы Н.2003
5. Мәмбетов К. Қарақалпақлар тарийхы Н.1993
6. Мәмбетов К. Қарақалпақлар шежиреси Н.1993
7. Мәмбетов К. Тарийх төркинлери Н.1999
8. Мамбетуллаев М.,Туребеков М. Қубла арал бойы халықлары тарийхынан. I-III китап,Н.,1998
9. Нызанов М. Қарақалпақлар. Н. 2020.
10. Рысназаров. Н. Антропологический состав и вопросы этногенеза каракалпаков. Н.1988

(cc) BY